

En mageløs kirkebog fra Hals Pastorat

Af Arne Øland

Fra bunkere til kirkebøger

De tyske bunkere, der som en del af Atlantvolden ses langs den jyske vestkyst, er nogle af de mest iøjnefaldende "ting" fra den tyske besættelse af Danmark. Havde det ikke været for deres uheldige og graverende størrelser, var de for længst blevet afhændet til objekthungrende samlere og havde fundet plads som "samlereobjekter" i privatejede, obskure kollektioner. Disse enorme befæstningsværker, der ofte blev opført på strategisk vigtige steder langs landets kyster, er blevet udnævnt til "negativ kulturarv", der "fortsat repræsenterer en ukrænkelig zone i den danske erindringskultur." 1)

Nærværende artikel er inspireret af objekter fra den ende af megalomaniskalaen, nemlig de af pastor Einar Nielsen indførte bitte små hagekors i Hals' kirkebøger. I erindringskulturen har disse paraphernalia hidtil næppe repræsenteret noget synderligt, da kirkebøgerne ikke har været tilgængelige for offentligheden i så særlig lang tid, men de befinder sig formentlig fortsat i en ukrænkelig zone. 2)

En mageløs kirkebog fra Hals Pastorat, Hals Sogn, Kjær Herred

Det officielle antal krigsbørn i Danmark er ifølge historikeren Anette Warring angivet til 5.579 3) ud fra ministerielle kilder, men der findes også mindre autoritative slag på tasken og skud i tågen, f.eks. bud af Bent Fausing 4) og af Peter Schmidt. 5) Siden jeg i 2001 skrev håndbogen "Horeunger og helligdage" 6), har jeg på forskellig vis søgt at skabe større klarhed om antallet af "tyskerunger" eller "krigsbørn".

Gør det i det hele taget nogen forskel, kan man spørge, om der blev født de officielle 5.579 krigsbørn eller mere end dobbelt så mange? Kan en sådan krigsbarnsstatistik bidrage med nogen form for indsigt?

Hvad statistik angår, er det i sig selv et mærkeligt paradoks, at besættelsestiden knap nok kan skimtes i en statistisk oversigt, der ellers optræder som en Pandoras æske, hvorfra det kunne ventes at vælte frem med alskens uhyrligheder, så såre man lettede på låget - men det sker ikke her. 7) Krigsbørnene ville måske end ikke kunne skimtes som en krusning i en sådan statistik? Alligevel er besættelsestiden en af de historiske epoker, der forskes i og skrives mest om.

"Lad os [...] betragte den stærke stigning i fødslerne under den anden verdenskrig i Danmark. Det vil være en vigtig opgave for demografien i samarbejde med andre videnskaber at forsøge at afsløre de faktorer, som har befordret denne udvikling. Som årsag til det pågældende fænomen kunne man tænke sig følgende tre faktorer: Den forbedring af beskæftigelsen, som fandt sted under krigen, den specielle livsform under besættelsestiden eller de mange familier, som på grund af depressionen i 1930'erne havde udskudt fødslerne og derfor først nu rettede situationen op. Der kan naturligvis også være tale om andre faktorer." 8)

Børnelovene fra 1937 var udtryk for en bestemt dansk befolkningspolitik, hvor man fra politikernes side ønskede at stimulere danskernes lyst til at få flere børn.

”Baggrunden for en ekspansiv befolkningspolitik kan være, at et land besidder store mængder af ressourcer, som man mener, vil kræve en større befolkning for at blive udnyttet mere effektivt. Der kan også være tale om rent militære eller magtpolitiske hensyn. Netop det sidste var et af de vigtigste motiver bag nazisternes ekspansive befolkningspolitik i 1930´erne, hvor man gennem intensiv propaganda opmuntrede til et øget antal fødsler og kombinerede denne propaganda med ydelse af bosætningslån ved indgåelse af ægteskab, hvoraf en fjerdedel blev fuldstændigt eftergivet for hvert barn, som blev født i ægteskabet.” 9)

Med oprettelsen af den dansk-tyske Forligskommission i København i maj 1941, blev faderskabssagerne taget ud af de legale myndigheders hænder og aldrig i besættelsestiden givet tilbage igen, og efter kapitulationen kom behandlingen af de resterende dansk-tyske faderskabssager nærmest til at tage sig ud som en cirkusforestilling. Også i mange dommeres og dommerfuldmægtiges øjne var det en farce: De tyske fædre skulle helst ikke opsøges på deres bopæl i udlandet. Man dømte helst bidragspligt, så sagerne kunne henlægges som uopklarede, hvis de i det hele taget blev behandlet og ikke bare henlagt i Justitsministeriet eller i politiarkiverne, som f. eks. af Otto Harpøth på Fyn. Eller man lod mod bedre vidende en dansker påtage sig faderskabet, ligesom man flittigt tog børnelovens kamuflageparagraf i brug, så ”tyskerungen” fik samme efternavn som resten af poderne i den familie, moderen dannede med en ny mand. Man allerhelst så man, at tyskerungerne blev adopterede; så var kamuflagen fuldkommen.

Havde det kun drejet sig om ganske få krigsbørn, kunne man let have bortforklaret sagen, men jo større antal, jo vanskeligere er det at se sagen som andet end politisk manøvre. For at komme tilbage til antallet af krigsbørn: Hvordan lod det sig gøre at hemmeligholde paterniteter og materniteter i tusindvis på tværs af gældende lovgivning i et såkaldt åbent samfund?

Det syntes lettere at forstå, at en nazistisk institution som Lebensborn e. V. kunne hemmeligholde fødsler på lebensbornshjemmene og ændre de nyfødtes identiteter, når man betænker Lebensborns placering i SS-hierarkiet. På den anden side fungerede Mødrehjælpen i Danmark, sammen med talrige andre især kristne organisationer, med tilbuddet om diskret ophold og senere plejebringelse af barnet eller bortadoption, på samme måde som Lebensborn e. V. Spørgsmålet er, om forvaltningen af forældreskab i det store hele fungerede på samme måde i Danmark og i Det tredje Rige, hvis man ser bort fra det racistiske og eugeniske islæt? Raceinspireret forskelsbehandling af nyfødte ses der ingen spor af i Danmark. Billedet er imidlertid ikke entydigt, hvad angår eugenisk forskelsbehandling.

Antallet af krigsbørn - et mørketal

I forbindelse med et års orlov i 2001 10) lykkedes det nærværende forfatter på baggrund af justitsministerielle arkivalier i Rigsarkivet samt ud fra Statstidende 1938-1950 at opbygge en persondatabase, der omfatter hen ved 20.000 personrelaterede data om ”tyskerpiger” (mødre) 11), ”tyske soldater” 12) stævnet som fædre, og deres fælles børn, ”tyskerungerne” eller ”krigsbørnene” som de også kaldes. Denne persondatabase har siden hen kunnet bruges som reference, når nye personinformationer dukkede op.

Således har jeg som formand for Danske Krigsbørns Forening (DKBF) været i kontakt med mere end 500 krigsbørn siden 1996, og en del af disse personer er slet ikke registreret som krigsbørn og optræder altså ikke i reference-databasen.

Denne konstatering - at "en del" krigsbørn slet ikke er registreret officielt - affødte naturligt nok en mistro fra min side til den officielle statistik, ligesom de officielle opgivelser af antallet af krigsbørn i Norge til flere end 10.000 13) virkede noget overdrevet. Nuvel, var antallet af krigsbørn i Norge 10.000, så måtte der vel være flere i Danmark? Antallet af fødedygtige kvinder i Danmark var jo noget større end i Norge, og det er som bekendt i højere grad antallet af fertile kvinder og deres dyrebare æg end antallet af spermatozoer fra avlekraftige mænd, der er afgørende for antallet af fødte børn. 14) Ganske vist var der flere tyske styrker stationeret permanent i Norge end i Danmark; til gengæld var Danmark nabo til Tyskland og transitland for muligvis flere millioner tyske soldater i de år - en medvirkende årsag til at bl.a. et tysk begreb som JEIKO (d.v.s. Jeder einmal in Kopenhagen) kunne opstå. 15)

Selvom befolkningskomiteen havde set med bekymring på det faldende fødselstal i 1920'erne og 1930'erne, og man kan betragte Børnelovene fra 1937 som et forsøg på at gejle fødselstallet i vejret ved at udstyre uægte børn med en status, der var så ægteskabslignende som muligt, så var der ingen grund til at frygte en "sædtørke" 16) i besættelsestidens Danmark. Sæd var der under alle omstændigheder rigeligt af.

Problemet for Steincke og socialpolitikere i 1930'erne var, at mange af de børn, der fødtes uden for ægteskab, døde inden skelsår og alder. I 1920'erne var børnedødeligheden - ikke at forveksle med spædbørnsdødeligheden - angiveligt dobbelt så stor for uægte børn som for børn født i ægteskab.

Ud fra bl.a. paternitetsprotokoller hos politimestre flere steder i landet (stikprøver), kan der statistisk dokumenteres et noget større antal krigsbørn end det officielle tal på ca. 5.500, nemlig ca. 8.000. Andre kilder, som jeg ikke vil komme ind på her, peger på et tal mellem 10.000 og 12.000, så måske har Peter Schmidt ret.

Hals

P.g.a. en særlig kirkebogsføring i Hals Sogn ved Limfjordens østlige indsejling, er det muligt at gennemføre en stikprøveundersøgelse for denne lille afkrog af Danmark.

Hals Sogn i Kjær Herred har et areal på 9.099 ha, altså godt seks kvadratkilometer, og ligger nordenfjords ved indsejlingen til Limfjordens østlige munding. I 1940 var folketallet i hele sognet 3.071, hvoraf 1.417 boede i selve Hals by, mens der var færre end 500 i Hou by. Resten af befolkningen fordelte sig i landområderne. Fjorden er ca. 600 meter bred ved Hals. 17)

Nu er det jo i denne sammenhæng det numeriske forhold mellem tyske soldater og unge danske kvinder, der interesserer, så jeg lader nogle kilder tale. Da indsejlingen til Limfjorden var strategisk vigtig, ankom tyske tropper allerede den 9. april 1940 til Hals Sognekommune:

"... og hen på dagen den 9. april kom de første soldater. Stranden ved Hou blev besat med vagtposter; dels ved Hou Mølle og dels ved fiskerhusene i byen. Forfrosne og lidt sølle tog Værnemagten også denne bid af Danmark i besiddelse." 18)

Det er vanskeligt præcist at udtale sig om det samlede antal tyske soldater, der var stationeret i Hals Sogn eller Hals Kommune, og tallet ændrede sig løbende under hele besættelsen:

”Tyskerne bredte sig i den grad over hele kommunen, at det blev vanskeligt at undgå at genere dem, ganske ufortalt, at de generede danskerne i ekstrem grad. På markerne mellem Hals og Hou blev opstillet skydeskiver, til brug for skarpskydningsøvelser ud over havet, tværs over Strandvejen. Tørvearbejde i den tyste Hou Mose blev pludseligt afbrudt af et mylder af tyskere, der kom frem fra deres skjul og gav sig til at holde skydeøvelse, så hestene blev sky og man måtte køre hjem med halvfulde læs. Skoler, forsamlingshuse og missionshuse blev uden videre rekvireret til indkvartering af tyske soldater, således også i Ulsted, hvor man led den tort at se den nye skole blive beslaglagt i 1942, og hvor de sømbeslåede soldaterstøvler satte sig blivende spor i gulvene ...” 19)

I krigens sidste år gennemførte tyskerne et stort befæstningsarbejde:

”... helt ude på Vendsyssels sydøstligste punkt ... Som så mange herskere før dem, om end af dansk observans, byggede man her et militært anlæg, der kunne beherske indsejlingen til Limfjorden. Anlægget ved Hals indgik i de overordnede planer for de tyske forholdsregler mod en eventuel allieret invasion, og sikrede tillige, som det også så ofte er sket før, den nu tyske skibstrafik på første del af rejsen fra Danmark til Norge. ... 20) ... I anlægget indrettedes kommandostation for Marineartilleriregiment 52, i november 1944 Marineartilleriregiment 40. Artilleriafdelingen i Hals havde betegnelsen Marine Artilleri Abteilung 521, Speerbatterie Hals. Da bemanningen var på sit højeste, var der ikke mindre end 600 tyske soldater stuvet sammen i fæstningen, der ikke blot var i stand til at kontrollere skibsfart på hav og fjord, men også til at udslette Hals by på meget kort tid, for ikke at tale om den betydelige risiko for luftangreb, som anlægget medførte. Hvis De Allierede agtede at rette et voldsomt angreb mod fæstningen ... , ville en god del af Hals by uvægerligt også blive ramt. Der var 900 meter mellem anlæggets vestlige pigtrådspærring og Hals Havn. ...” 21)

Lad mig således gå ud fra, at der alene i Hals Kommune til stadighed har været stationeret op mod 1.000 tyske soldater, hvoraf de fleste formentlig har været fertile. Overfor disse 1.000 tyske soldater har omkring 250 unge, fortrinsvis ugifte kvinder i Hals Kommune, konstant været udsat for en ”omsorgsfuld belejring”, for at bruge et udtryk af Heinrich Böll. 22) Dertil kommer naturligvis det langt større antal tyske soldater, der er stationeret i Nørresundby og Aalborg, hvor en del yngre kvinder i Hals Kommune måske af og til opholdt sig eller fandt arbejde.

Kirkebogen som historisk kilde

En ny og måske undervurderet kilde til belysning af antallet af krigsbørn dukkede op for nylig i form af en mageløs kirkebog.

Generelt set er kirkebogen som historisk kilde problematisk, hvis man ønsker at bruge den til at finde sit ”virkelige” stamtræ. Det hænger sammen med, at kirken blot er administrator af den til enhver tid gældende lovgivning vedrørende fødsel og død. Ønsker man bare at finde sine forfædre og - mødre er kirkebogen sikkert god nok, idet *moderskab* og *faderskab* er sociale konstruktioner, der dokumenteres i ministerialbøgerne. Men ønsker man at kende sine *biologiske* - i dag *genetiske* - forfædre og - mødre, altså at kende *maternitet* og *paternitet* i hvert led, så dur kirkebogen ikke. 23)

En del moderskaber, mange faderskaber og de fleste ”familieskaber” (stamtræer) er altså rene sociale konstruktioner, der side om side rummer biologiske, adopterede, navneadopterede og forbyttede børn, for ikke at tale

om kongebørn, adelsbørn og de såkaldte sidespringsbørn. Kirkebøgerne kan altså generelt set ikke bruges statistisk i forbindelse med en opgørelse af antallet af krigsbørn.

Bestemmelserne i Børnelovene fra 1937 gjorde, at en mand ikke kunne indføres i kirkebogen som far til et barn, med mindre denne enten havde anerkendt faderskabet over for en kompetent *dansk* embedsmand, typisk en politimester eller en anden *dansk* embedsmand med tilsvarende myndighed, eller at faderskabet var fastslået ved *dansk* dom.

Kun i relativt få tilfælde var disse betingelser opfyldt m.h.t. krigsbørnene, og selvom betingelserne var opfyldt, var det alligevel ikke givet, at faderskabet blev registreret i kirkebogen. Det findes der adskillige eksempler på, hvilket man nok ikke entydigt kan bebrejde administrationen, da tyskernes arrestation af politiet den 19. september 1944 skabte kaos, også i håndhævelsen af Børnelovene fra 1937, selvom der blev oprettet kredskontorer rundt om i landet, og Mødrehjælpen overtog politiets arbejde på dette område.

I nogle tilfælde førte de kirkelige myndigheder ved siden af kirkebogen en Liber daticus, hvori man anførte forhold, der var mindre officielle. Dette kunne dog også gøres som en tilføjelse bagerst i kirkebogen. 24)

En del krigsbørn henvendte sig - efter at være fyldt 21 år og dermed myndige - forgæves til deres dåbskirker for at få oplysninger om den ukendte far, d.v.s. efter 1961/1966 respektive. Størsteparten af præsterne og kordegnene havde imidlertid ikke vilje eller lyst til at afsløre kirkebogens indhold, endsig fremvise den, heller ikke selvom faderskabet var anerkendt eller pådømt.

F.eks. henvendte krigsbarnet Henning Guld sig i sin tid til præsten i sin dåbskirke (Vester Vandet i Thy), for at få oplysning om faderskabet, da moderen ikke ville ud med sproget. Præsten ville imidlertid heller ikke fortælle noget, og han ville ikke lade Guld kigge i kirkebogen. En del år senere henvendte Guld sig igen, denne gang ledsaget af et vidne. En ny præst havde overtaget embedet, og dækkede ligesom første gang den "kriminelle" del af rubrikkerne med et stykke papir. Men denne gang lod Guld sig ikke affærdige og fik omsider syn for sagn. Den tyske fars navn, Helmuth Streit, Hamborg, var indført i kirkebogen, så der var ingen tvivl om, at faderskabet var juridisk anerkendt, og at den tidligere præst havde fastholdt Guld i en forlænget umyndighed ved at tilsidesætte hans borgerlige rettigheder. 25) Det er først efter 1999 at de kirkelige myndigheder er begyndt at vise større åbenhed.

For nogle år siden fortalte krigsbarnet Hans Jørgen Ottosen, Sæby, at der i en bestemt kirkebog fra Nordjylland var tegnet små hagekors ud for de børn, der havde tyske soldaterfædre! Dette noterede jeg mig selvfølgelig, da det ikke forekom i andre kirkebøger, jeg havde undersøgt. Det virkede som en ekstrem stigmatisering. Men i og med at kirkebøgerne var underlagt administrativ fortrolighed århundredet ud, kunne dog næppe have haft nogen særlig stigmatiserende virkning for krigsbørnene i Hals. Men alligevel!

Jeg nævnte det for historiestuderende Tine Birkebæk, der gjorde sig den ulejlighed at tjekke det, da hun alligevel arbejdede på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Birkebæk berettede om det i et foredrag, og det er da også den stigmatisering eller den udgrænsning, der kan ligge i hagekorsene, som Birkebæk noterer sig. Hun skriver:

"Det er ikke svært at forstå, at mange krigsbørn kom under offentlig forsorg; at mange blev placeret på børnehjem, i plejefamilier eller blev

bortadopteret - eller at de var i særlig risiko for at opleve misrøgt eller fysiske overgreb som en tragisk konsekvens af omgivelsernes forargelse og af nogle af mødrenes skam og desperation.” 26)

Femten små hagekors

I alt kan man finde 15 små hagekors i kirkebøgerne (kontrabøgerne) fra Hals Pastorat 1940-1945. 27) Ud fra sammenligninger med oplysningerne i min referencedatabase tyder alting på, at hagekorsene udelukkende er placeret ud for kvinder, der har fået børn med tyske soldater. Krigsbørn blandt Halsboere har oplyst, at hagekorsene også findes i de tilsvarende afsnit i hovedministerialbogen. Overførslen af data til kontraministerialbogen er formentlig foretaget af H. C. Agger, 28) mens tilsynet med kirkebogsføringen blev foretaget af pastor Einar Nielsens foresatte, provst Carl Nielsen, der samtidig var præst ved kirken i Nørresundby.

Baggrunden for pastor Einar Nielsens usædvanlige kirkebogsføring kendes ikke, og magen til akribi skal man lede længe efter. I dag forarges man måske over disse fint kalligraferede svastika, men andre præsters registrering med betegnelsen ”tyskerbarn” er vel hverken værre eller bedre. 29) Kunne pastorens omhyggelige, lapidariske, grafisk enkle registrering have andre motiver? Man må her tage i betragtning, at pastor Einar Nielsens var leder af den lokale afdeling af modstandsbevægelsen og bl.a. videreformidlede klassificeret information fra en lokal lods til efterretningstjenesten. 30) Provst Carl Nielsen, Nørresundby, var ligeledes tilknyttet til modstandsbevægelsen idet han angiveligt skjulte våben for modstandsbevægelsen på kirkens loft. 31)

Der kan opstilles flere hypoteser om årsagerne til pastorens store nidkærhed i registreringen af tyskerbørnene og deres mødre. Det kunne være med henblik på: Senere at stille eventuelle mata-harier blandt tyskerpigerne til ansvar? Senere at beskytte tyskerpigerne (internering)? At få oplysninger fra tyskerpigerne til efterretningstjenesten? At gardere sig mod at røbe noget om modstandsbevægelsen over for tyskerpigerne og deres bekendtskaber, f.eks. under fordeling af illegale blade? At dokumentere englemageri 32) for gruppen af tyskerbørn? At fastslå faderskaberne, sådan som loven foreskrev?

Desværre døde pastoren allerede i 1965, så han er lovligt forhindret i at svare, men måske kan museumsinspektør ved Hals Museum Henrik Gjøde Nielsen, kaste lys over nogle af mulighederne:

”Ved aftenstid den 7. maj modtog man nyheden om, at tyskerne i Europa havde kapituleret. Kapitulationen for den samlede tyske Værnemagt skulle træde i kraft ét minut over midnat natten mellem den 8. og 9. maj 1945. Krigen i Europa var forbi. Sådan da. Enkelte lommer af tyske tropper nægtede forsat at overgive sig, som i Hals, i Helberskov 33) og på Bornholm, hvor tyskerne først gav sig den 9. maj efter russiske luftbombardementer.

I Hals var situationen fortsat spændt. Hen under midnat den 7. maj kom der meddelelse om, at de tyske tropper havde forladt Hou, hvor en gruppe tyske flygtninge nu stod vagt, samtidig med at Hou-boerne truede med at klippe de lokale feltmadrasser; d.v.s. de danske piger der havde plejet omgang med tyskerne. Lignende situationer opstod i Hals den 8. maj, hvor modstandsbevægelsen måtte gribe ind for at hindre selvtægt, såvel overfor tyskerpiger som over for lokale værnemagere, ved hvis bopæl ungdommelige elementer lavede ballade.

Onsdag den 9. maj kl. 06.00 morgen afmarcherede de første tyskere med kurs mod det slagte Tyskland. Ca. 150 mand drog afsted, og modstands-

bevægelsen fandt kort efter ud af, at man måtte sende en bil efter de afmarcherende soldater for at opsamle våben, ammunition og sprængstoffer, som soldaterne smed fra sig på deres march.

Samme dags eftermiddag greb selvtægten om sig i Hals, hvor tyskerpiger blev klippet skaldede af oprørt ungdom. I nogle tilfælde måtte pigerne efterfølgende under lægebehandling, og da pastor Nielsen på et tidspunkt blev ringet op af den tyske kommandant, der meddelte, at tyskerne i Støttepunkt Hals nu havde ladet kanonerne og indstillet sigtet mod Hals by, og at man ville skyde, såfremt modstandsbevægelsen ikke kunne holde justits, måtte pastor Nielsen gå frem med hård hånd.

Otte unge mænd, som den 9. maj om eftermiddagen havde forsøgt at klippe en tyskerpige, fik en meget kraftig irettesættelse af pastor Nielsen på Skansen, hvilket senere gav anledning til megen og hård kritik. Man hævdede at pastor Nielsen havde taget Gestapolignende metoder i brug, da de unge mænd var blevet anbragt med ansigtet mod væggen, havde fået en voldsom skideballe og bl.a. truet med at blive skudt, i samme øjeblik de forsøgte at vende sig om. Fra anden side blev pastor Einar Nielsen derimod berømmet som manden, der ved sin fremfærd forhindrede at Hals blev skudt i grus.

Også i Hou var der fortsat problemer den 10. maj, hvor en tysk soldat ene mand beskyttede sig selv og sin danske pige mod mængden. Soldaten blev af modstandsbevægelsen eskorteret ud af byen, mens pigen blev taget i modstandsbevægelsens varetægt.

Fredag den 11. maj 1945 kl. 08.55 om morgenen, blev modstandsbevægelsen i Hals ringet op af modstandsbevægelsen i Hadsund, der meddelte, at de tyske tropper på Bjerget i Helberskov havde overgivet sig, da engelske tropper var nået ud til dem. Denne meddelelse var af afgørende betydning for modstandsbevægelsen i Hals, idet det var kommandanten over distriktet fra Helberskov til Sæby, der havde nægtet at overgive sig til andre end de regulære, allierede styrker, og som fastholdt denne ordre i stillingerne i Helberskov og Hals. Fredag den 11. maj kl. 16.00 var der så konference mellem pastor Nielsen og kommandanten fra batteriet ved Nordmandshage, der overgav sig.

Til trods herfor fik modstandsbevægelsen fortsat ikke adgang til det tyske fæstningsanlæg på hjørnet af land. Overgivelsen af dette måtte afvente, at britiske tropper indfandt sig i Hals.

I mellemtiden fortsatte man interneringer og løsladelser bl.a. af tilrejsende tyskerpiger, der var arresteret og sendt til Dronninglund. Værnemagere blev angivet og arresteret, og nogle løsladt, og man fik endelig overblik over, hvor mange tyske flygtninge, der befandt sig i området, nemlig omkring 650 mennesker, svækkede og underernærede. Mandag den 14. maj kl. 05.20 forlod endnu et hold tyske soldater så Hals, fulgt af tyske flygtninge. ..." 34)

På baggrund af ovenstående finder jeg det vanskeligt at udtale mig om baggrunden for pastor Niensens kirkebogføring. Jeg lader derfor spørgsmålet stå åbent.

Det, der imidlertid er så enestående ved denne kirkebog, er, at også de af krigsbørnene, der led en tidlig død eller var dødfødte er mærket med hagekors. Det ses ikke andre steder, så vidt jeg ved. Hals var en lille flække med 507 fødte på seks år, d.v.s. ca. syv nyfødte pr. måned, så man må gå ud fra, at præsten har haft et ganske godt overblik over, hvad folk foretog sig, og et netværk, der kunne forsyne ham med oplysninger af mere gedulgt karakter.

År	Spædbørnsdødelighed i Hals	Spædbørnsdødelighed i Danmark	Spædbørnsdødelighed i Hals for børn mærket med hagekors
1940	2,43 %	5,02 %	0,0 %
1941	11,39 %	5,50 %	66,67 %
1942	5,06 %	4,70 %	0,00 %
1943	5,43 %	4,48 %	50,00 %
1944	3,41 %	4,47 %	33,33 %
1945	6,33 %	4,83 %	0,00 %
I alt	5,61 %	4,83 %	30,77 %

Statistik over spædbørnsdødeligheden for årene 1940-1945 beregnet ud fra indførsler i Hals kirkebog. 35)

Det er almindeligt kendt, at man bør være meget varsom med at drage slutninger ud fra statistiske opgivelser, og dette gælder i højere grad jo mindre stikprøver, man arbejder med. Alligevel kan man konstatere, at spædbørnsdødeligheden for Hals og for hele landet 36) følges nogenlunde pænt ad, bortset fra 1941, hvor tallet for Hals er dobbelt så stort som i hele landet. Spædbørnsdødeligheden i Danmark beregnet som et gennemsnit af spædbørnsdødeligheden i de seks besættelsesår var 4,83 %, hvor den var en smule højere i Hals, nemlig 5,61 %.

Men ser man på den gennemsnitlige spædbørnsdødelighed for hagekorsmærkede børn i Hals, så er den næsten på 31 % overfor spædbørnsdødelighedens landsgennemsnit på næsten 5 %, og dette til trods for, at spædbørnsdødeligheden for hagekorsmærkede i Hals er nul både 1940, 1942 og 1945. At denne er nul i 1940 er ikke så mærkeligt, 37) men at den også er nul i 1942 og 1945 skyldes formentlig, at de pågældende svangre kvinder er flyttet fra Hals og eventuelt taget på diskret ophold og har født et andet sted i landet eller i Tyskland.

Hvis forholdene i Hals ellers er repræsentative - hvad de måske ikke er - så kan det officielle antal på 5.579 krigsbørn uden videre opskrives til godt 7.000 alene med grund i spædbørnsdødeligheden; ca. 75 % af hagekorsmærkede krigsbørn, der døde indenfor deres første leveår, er ikke registreret i referencedatabasen. Det lader til, at man med en lille omskrivning af Tine Birkebæks ord 38) kan sige: Men uanset hvor mange eller få krigsbørn vi skønner, led døden som spædbørn i Danmark, så er antallet med sikkerhed så højt, at det er relevant for hvert enkelt krigsbarn at spørge sig selv: Hvorfor døde jeg ikke som spæd?

Et illustrativt eksempel viser, at vi formodentlig aldrig ville have haft lejlighed til at opleve afdøde skuespiller, forfatter og krigsbarn Lotte Tarps usædvanlige skønhed og dramatiske talenter, hvis det ikke havde været for en omsorgsfuld onkel, der tog hende i pleje og angiveligt reddede hende som spæd fra englemageri på det spædbørnehjem, hvor hendes mor havde anbragt hende. Til brug for min forskning sendte Lotte Tarp mig i 1997 en kopi af det brev, som læge B. Hansen skrev til hendes onkel. Brevet lyder således:

”Rasmus P. Hansen, Læge, Harald Jensens Plads 1.

Aarhus, den 20. marts 1945.

Hr. Direktør Kaj Petersen, Birkevej 12, Risskov.

Det attesteres herved at jeg d. 15/3 1945 har undersøgt Hr. Direktør Kaj Petersens Plejebarn, f.d. 14/2 -45, Birkevej 12, Risskov. Barnet angives D.D. at være hentet i Børnehjemmet paa Heimdalsvej i Aabyhøj.

Det frembyder ved Undersøgelsen af det typiske Udseende af et underernæret Barn: det er slapt, Huden overalt rynket, slap med en daarlig Turgor: Ansigtet er gammelkongeagtig rynket.

Paa 2 af Fingrene findes Betændelser langs Neglerandene. Over højre Øje findes et impetiginiseret let skorpet Saar.

Fødselsvægt angives til 3600 gr.

Vægt d. 15/3, 1 Maaned gl. 3100 gr.

Vægt 19/3: 3300 gr.

Konklusion: Det er et typisk underernæret Barn. Jeg finder det uforsvarligt og forsømmeligt at Børnehjemmets Leder ikke har reageret overfor Barnets paafaldende Udseende og manglende Vægttiltagene ved at raadføre sig med Hjemmets Læge.

R.P. Hansen.”

Var den store spædbørnsdødelighed for ”tyskerunger” eller ”krigsbørn” i Danmark i årene 1941-1945 udtryk for velfærdsstatens særlige form for eugenisk ”humanisme”.

Noter

- 1) Mette Haakonsen: Den ukrænkelige zone. Weekendavisen, nr. 30, 25. juli 2008.
- 2) Kirkernes hovedbøger sorterer under Kirkeministeriet, mens kontrabøgerne sorterer under Kulturministeriet, hvorfor adgangsbetingelserne er forskellige.
- 3) Anette Warring: Tyskerpiger - under besættelse og retsopgør. Gyldendal, 1994, s. 146. Dog tilføjer Warring: ”Sandsynligvis fødtes der flere end 5.579 registrerede børn, da mødrene generelt foretrak at udlægge en dansk mand som far, hvis der var den mindste mulighed. Denne vurdering deler Grethe Hartmann ...” ibid. Allerede lige efter kapitulationen angav en ministeriel embedsmand i en artikel i Politiken antallet til 5.000. Politiken, 19. maj 1945.
- 4) Bent Fausing: Danmarksbilleder - i massekulturen 1944-1946. Gyldendal, 1981. Fausing skriver: ”Fra befrielsesdagen i 1945 og ni måneder frem havde en ud af hver halvtreds nyfødte tyske fædre. I alt blev der født omkring 5.000 børn med tyske fædre i denne periode”. S. 35, ill. 10.
- 5) Peter Schmidt har telefonisk anslået antallet til ”godt 11.000”. Han har ikke ønsket at opgive sine kilder. Peter Schmidt er forfatter til bogen Feltmadrasser - kvinderne som tyske soldater forlod. Mariteam, 1994. Sidst i hans lille bog annonceres en ny, Hitlers danske unger, der skulle udkomme 1994, men den har vist aldrig set dagens lys.
- 6) Arne Øland: Horeunger og helligdage - Tyskerbørns beretninger. Schönberg, 2001.
- 7) Se f.eks. det særdeles interessante opslag Befolkningsforhold af Hans Chr. Johansen, i Gads Leksikon om Dansk Besættelsestid 1940-1945, Gads Forlag, 2001, s. 22-26.
- 8) P. C. Matthiessen: Befolkningens vækst, 1976, s. 19-20.
- 9) op.cit., s. 17.
- 10) Tilknyttet Roskilde Universitets Center (RUC) under vejledning af daværende professor i historie Claus Bryld og nuværende professor i historie Anette Warring.
- 11) Det drejer sig fortrinsvis om danske kvinder, men også svenske, norske og islandske kvinder optræder i databasen.
- 12) ”Tyske soldater” er med anførselstegn, fordi ”tyske soldater” omfatter mænd med så at sige alle europæiske tilhørsforhold, etniske såvel som nationale, også danske.
- 13) Antallet på 12.000 norsk-tyske krigsbørn angives f.eks. i Key Grieg: The War Children and the World, 2001, War and Children Indetity Project, Report no. 1, p. 8,

og i Anette Warrings anmeldelse af Kåre Olsen: Krigens barn - De norske krigsbarna og deres mødre, 1998, hvor der indledes således: "Den norske statsminister Bondevik gav i sin nytårstale ved årtusindskiftet en undskyldning på statens vegne til de mellem 10.000 og 12.000 norske krigsbørn - børn af tyske soldater og norske kvinder - for den behandling, mange af dem havde været udsat for efter krigen". Historie, Jyske Samlinger, bd. 2, 2000.

14) Lad mig sætte det på spidsen i et tankeeksperiment: Hvis der i en lille flække kun boede én ung og fertil kvinde, men flækken af militærstrategiske grunde var bemandet med 200 besættelsestropper, så ville flækkens overmål af sæd være det rene spild; til gengæld ville sandsynligheden pr. år for, at den unge fertile kvinde blev svanger, være særdeles høj. Omvendt ville sandsynligheden, chancen eller risikoen for mere end én graviditet pr. år være særdeles høj, hvis der samme sted boede 200 fertile kvinder, men kun en besættelsessoldat.

15) Henrik Havrehed omtaler dette begreb i sin doktordisputats, De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949, 1987.

16) Udtrykket "sædtørke" er i denne sammenhæng en anakronisme, idet det vistnok stammer fra den blomstrende engelsksprogede fertilitetsverden, og er introduceret i Danmark af Ole Schou, direktør i Cryos, der ifølge Barry Stevens er Danmarks mest hemmelige virksomhed. Barry Stevens er bl.a. kendt for den præmierede dokumentarfilm Offspring fra 2001. Se f.eks. <http://www.imbc.com/title/tt0307264/>.

17) Statistiske oplysninger er hentet i Politikens årbog Hvem Hvad Hvor 1945.

18) Henrik Gjøde Nielsen: Besat og befriet - Af Hals Kommunes historie 1940-1945, Hals Museum, 1945, 1995, s. 9.

19) op.cit., s. 24.

20) op.cit., s. 36.

21) op.cit., s. 41.

22) Eller var det omvendt de 1.000 tyske soldater, der blev belejret af de 250 unge kvinder? De kvinder fra Hals Kommune, der fik børn med tyske soldater under besættelsen, var mellem 18 og 26 år ved barnets fødsel. Hvis man forudsætter at befolkningsfordelingen i Hals Kommune var nogenlunde den samme som for hele landet, kan antallet på "omkring 250 unge, fortrinsvis ugifte kvinder i Hals Kommune" beregnes som 7,8 % af det samlede befolkningstal i Hals Kommune.

23) Jeg har tidligere argumenteret for at bruge betegnelserne "moderskab" og "faderskab" for de socialt konstruerede forældreskaber og "maternitet" og "paternitet" for de biologisk konstruerede. I Vesteuropa falder langt de fleste sociale forældreskaber sammen med de biologiske, angiveligt for mere end 80 % vedkommende.

24) F.eks. er der for Als Sogn, Hindsted Herred, allerbagerst på s. 220 indført en faderskabsanerkendelse fra en tysk soldat, Willi Müller, med dennes egenhændige underskrift. Normalt skulle en sådan anerkendelse ske for politimesteren og kunne vel også være foretaget, da de fleste af politimestrene ikke blev taget den 19. september 1944, som de menige betjente gjorde, men fortsatte i deres embeder. Denne sag er således ikke registreret i Justitsministeriet.

25) Personlig kommunikation med Henning Guld 1996 og 2008.

26) Se Tine Birkebæk: Adoption af dansk-tyske krigsbørn i Mødrehjælpens regi 1941-1948 - en skitse, i Rødder nr. 1, s. 18 og 19.

27) Anmærkninger, notater og hagekors kan ikke gengives som illustration her, men sognepræstens notater ved de hagekorsmærkede indførsler taler for sig selv, f.eks.: "Avlet i Hor. Ægtemanden har ikke været i Danmark siden 5. april 1940. Barnet døde 3. januar 1944." "Født i Dølgemaal og dræbt straks efter Fødslen."

28) Denne oplysning stammer fra Einar Niensens søn, Einar Nielsen. Personlig kommunikation 22. juli 2008.

- 29) Registreringsformen "Tyskerbarn" anvendes i en del kirkebøger, f.eks. Albæk Sogn, Dronninglund Herred, hvori f.eks. omtalte Hans Jørgen Ottosen optræder som "Tyskerbarn".
- 30) Einar Nielsen, jf. Præstesøn i Hals, Hals Museum 1999. S. 22 gengives udtalelse fra Oberst Lunding desangående.
- 31) Se Nørresundby kirkes hjemmeside <http://home1stofanet.dk/akira/page12.html>.
- 32) Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg. 1915-1930, definerer begrebet således: Englemageri, omskrivende Betegnelse for den Forbrydelse mod Betaling at skaffe sig Plejebørn, særlig uægte fødte, hvis Pleje med Fortsæt forsømmes i den Grad, at de inden lang Tid maa omkomme.
- 33) Helberskov ligger søndenfjords for Hals, nord for Mariager Fjords udmunding.
- 34) Henrik Gjøde Nielsen: Tre Byer - Tre Befrielsler, Nordjyllands Historiske Museum, 2006, s. 40-41. Den 5. maj 1945 fejres traditionelt som Danmarks befrielsesdag, men Henrik Gjøde Nielsen gør med sin lille bog opmærksom på, at dette ikke gjaldt for Bornholm, Helberskov og Hals, hvor befrielsen først kom den 9. maj, den 11. maj og den 17. maj respektive.
- 35) Jeg har selv foretaget optællingen i kontraminiestrialbøgerne, der befinder sig i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- 36) De statistiske angivelser i kolonnen Spædbørnsdødelighed i Danmark er hentet fra P. C. Matthiessen: Spædbørnsdødelighed i Danmark 1931-60, Det Statistiske Departement, København, 1964, s. 68, tabel I, kolonne 4, Døde under 1 år i pct. af levendefødte.
- 37) Med en normal graviditets varighed skulle de første krigsbørn forventes født fra begyndelsen af 1941.
- 38) "Men uanset hvor mange eller få krigsbørn vi skønner, blev adopteret i Danmark, så er antallet med sikkerhed så højt, at der er relevant for hvert enkelt krigsbarn at spørge sig selv: Hvorfor blev jeg ikke bortadopteret?". Se Tine Birkebæk: Adoption af dansk-tyske krigsbørn i Mødrehjælpens regi 1941-1948 - en skitse, i Rødder nr. 1, 2008, s.16.

Denne artikel er tidligere publiceret i årsskrift 2008, udgivet 2009 af Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum.